

ANETA RAYZACHER-MAJEWSKA

UKSW WARSZAWA

ORCID 0000-0003-2540-0273

INICJACJA I... CO DALEJ? EFEKTYWNOŚĆ FORMACJI EUCHARYSTYCZNEJ DZIECI

Błogosławiony Carlo Acutis mawiał, iż Eucharystia jest jego autostradą do nieba. Sympatyk Internetu i wirtualnego świata nie tylko cenił realną obecność Jezusa pod postacią chleba jako największy skarb, ale także pragnął fascynować nią innych, tworząc stronę poświęconą cudom eucharystycznym. Taka postawa niewątpliwie potwierdzała jego pobożność i skuteczną formację eucharystyczną. Pobożność ta bowiem nie sprowadza się do jednorazowych aktów czy okazjonalnych przejawów, lecz oznacza „przeżywanie różnorodnej obecności Chrystusa Pana w Tajemnicy Eucharystii”¹ – tajemnicy, która wyraża się w codzienności w relacjach zarówno z Bogiem, jak i ludźmi. Podobnie formacja eucharystyczna nie jest jedynie etapem przygotowawczym poprzedzającym przyjęcie pierwszej Komunii świętej, lecz procesem prowadzącym do „wszechstronnego rozwoju człowieka, do dojrzałości w wierze i do pełni komunii z Jezusem”². Tak rozumiana przynosi owoce w życiu człowieka, przekładając się na konkretne postawy wobec rzeczywistości. W niniejszym artykule zostanie przybliżone chrześcijańskie wtajemniczenie na przykładzie sakramentu Eucharystii w świetle aktualnych założeń programowych katechezy i nauki religii w szkole. Przygotowanie do pełnego udziału we Mszy świętej zostanie przeanalizowane w kontekście katechezy mistagogicznej postulowanej przez dokumenty katechetyczne. Ponadto, podjęta zostanie analiza efektywności formacji eucharystycznej dzieci oraz jej wpływu na dalsze wzrastanie w wierze.

Dla właściwego zrozumienia omawianych zagadnień warto przypomnieć pojęcie mistagogii, które wymaga nawiązania do wczesnochrześcijańskich praktyk. „W języku greckim niektóre sprawy związane z wiarą chrześcijańską określano terminem *mysterion*, który można przetłumaczyć jako «tajemnica». Takimi tajemnicami są sakramenty święte, poprzez które człowiek zostaje włączony we wspólnotę Kościoła,

¹ Z. Zalewski, *Pobożność eucharystyczna, jej cechy i charakter*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 39 (1986) 4, s. 313.

² H. Iwaniuk, *Kierunki ciągłej formacji eucharystycznej w katechezie dzieci i młodzieży*, „Katecheta” 2 (2006), s.4.

umocniony w Duchu Świętym i osiąga szczyt życia chrześcijańskiego, jakim jest komunია z Bogiem i ludźmi. Proces wprowadzania kogoś w te tajemnice nazywano mistagogią, co w przybliżeniu można oddać za pomocą słowa «wtajemniczenie»³, z podkreśleniem jednak, iż jest to proces i jako taki przebiega według pewnych etapów. Chrzest, bierzmowanie i Eucharystia jako sakramenty inicjacji nie są zatem celem same w sobie, ale ich przyjęcie uzdalnia do pełnego życia w Chrystusie. Zapoczątkowują nową jakość życia, w którym wierny, współpracując z łaską Bożą, doskonalili się na wzór Ojca, który jest w niebie. Chrześcijańskie wtajemniczenie, czyli zgłębianie tajemnicy Boga działającego na rzecz człowieka, dzięki przyjętym sakramentom, nie odbywa się jedynie na płaszczyźnie intelektualnej, ale wiąże się z pogłębianiem więzi z Jezusem. Katecheza odgrywa w tym procesie kluczową rolę, co podkreśla główny jej cel zarysowany następująco przez papieża Jana Pawła II: „Jest to więc odkrywanie w Osobie Chrystusa całego odwiecznego planu Bożego, który w Niej się wypełnił. Jest to dążenie do zrozumienia znaczenia czynów i słów Chrystusa, oraz znaków dokonanych przez Niego, ponieważ zawierają one w sobie, a zarazem ukazują, Jego Tajemnicę. W tym znaczeniu ostatecznym celem katechezy jest doprowadzić kogoś nie tylko do spotkania z Jezusem Chrystusem, ale do zjednoczenia, a nawet głębokiej z Nim zażyłości. Bo tylko On sam może prowadzić do miłości Ojca w Duchu Świętym i do uczestnictwa w życiu Trójcy Świętej»⁴.

W *Katechizmie Kościoła katolickiego* mistagogią określa się katechezę liturgiczną, która wprowadza w misterium Chrystusa. Katecheza ta ma prowadzić „od tego, co widzialne, do tego, co niewidzialne, od znaku do tego, co on oznacza, od «sakramentów» do «misteriów»»⁵. Uzasadnia to praktykę przygotowywania wiernych do przyjęcia sakramentów poprzez odpowiednie pouczenie dotyczące ich historii, istoty, znaczenia, a nawet sposobu udzielania. Jednak należy widzieć w tym jedynie jeden z etapów formacji, kontynuowany po przyjęciu danego sakramentu, aby wierny – już jako uczestnik nowej rzeczywistości – mógł w jej świetle, z Bożą pomocą, interpretować swoje życiowe doświadczenia. Precyzyjne wyjaśnienie terminologii używanej w kontekście pełnego udziału w Eucharystii – zarówno w przygotowaniu do uroczystości pierwszej Komunii świętej, jak i w dalszej formacji po przyjęciu sakramentu – przedstawił ks. Roman Buchta. Podkreślił on, iż „wtajemniczenie i mistagogia nie są pojęciami synonimicznymi, jak ma to miejsce w przypadku wtajemniczenia i inicjacji. Są to pojęcia zakresowo różne, gdzie mistagogia, jako część całości procesu chrześcijańskiego wtajemniczenia, jest pojęciem węższym. Zgodnie z wielowiekową tradycją posiada ona własne cele, które realizuje

³ A. Żurek, *Katechumen – chrześcijanin – wierny. Przygotowanie do chrztu i chrzest w Kościele starożytnym*, Tarnów 2017, s. 152.

⁴ CT 5.

⁵ KKK 1075.

w sposób dla siebie właściwy. Specyfika mistagogii sprawia, że jest ona postrzegana jako faktyczne spotkanie katechezy z doświadczeniem płynącym z celebracji”⁶.

W świetle aktualnych dokumentów programowych w klasach 1–4 szkoły podstawowej realizowana jest katecheza inicjacji w sakramenty pokuty i pojednania oraz Eucharystii⁷. Już w odniesieniu do hasła określającego formację katechetyczną na tym etapie warto zauważyć, że inicjacja w tym kontekście oznacza przygotowanie do życia sakramentalnego. Mimo podobnego brzmienia nie odnosi się wyłącznie do sakramentów inicjacji czy nawet jednego z nich, zwyczajowo przypadającego na ten wiek, czyli Eucharystii. Katecheza inicjacyjna, zwana także inicjacją sakramentalną w katechezie (szczególnie okresu posoborowego), to – jak zauważa A. Walulik – „wielostronny proces wychowawczy, w którym szczególną rolę powinny odegrać sakramenty”⁸. Obejmuje ona wszystkie trzy funkcje katechezy – nauczanie, wychowanie i wtajemniczenie. Współczesna katecheza inicjacyjna, w przeciwieństwie do jej rozumienia neoscholastycznego, nie koncentruje się wyłącznie na przyswajaniu pamięciowym prawd i odpowiedzi na pytania katechizmowe. Niemniej jednak, także w niej nie może zabraknąć pewnych treści utrwalonych i zrozumianych przez kandydatów. Wiedza ta dotyczy również sfery moralnej i kształtowania postaw, co wskazuje na kolejną funkcję katechezy – wychowanie. Ostatecznie, stosownie do charakteru sakramentów, widzialny charakter znaków pozostaje w ścisłym związku z niewidzialną łaską, którą Bóg udziela katechizowanym, uzdalniając ich do nowego sposobu funkcjonowania. To wiąże się z funkcją inicjacyjną (wtajemniczającą) katechezy. Realizacja wszystkich trzech funkcji katechezy w przygotowaniu do sakramentów wymaga zaangażowania każdego środowiska wychowawczego – rodziny, parafii i szkoły. Każde z tych środowisk posiada odrębne możliwości wsparcia dziecka na drodze „do świadomego i osobistego spotkania z kochającym i przebacającym Chrystusem oraz zjednoczenia z Nim w Komunii Świętej”⁹, jak

⁶ R. Buchta, *Katechetyczne wtajemniczenie i mistagogia w świetle „Verbum Domini”*, „Studia Katechetyczne” 8 (2012), s. 117.

⁷ Zob. PPK, s. 29nn.

⁸ A. Walulik, *Nauczanie, wychowanie czy inicjacja celem katechezy przygotowującej do sakramentów?*, „Studia Theologica Varsaviensia” 2 (2002), s. 126. Jak dalej wyjaśnia autorka, celem tak rozumianej katechezy inicjacyjnej jest „nie tyle przygotować uczniów do pierwszego przyjęcia sakramentów pokuty i Eucharystii, ile bardziej wprowadzić w życie sakramentalne Kościoła. Prowadzenie do udziału w tych sakramentach szło zatem w kierunku uświadomienia sobie przez dziecko osobowego spotkania z Chrystusem wywyższonym i udzielającym zbawienia przez znaki sakramentalne we wspólnocie Kościoła. Celem tak pomyślanej katechezy inicjacyjnej było więc okazanie pomocy w odnalezieniu przez dziecko właściwego mu miejsca i roli w społeczności Kościoła, a jako członka Kościoła w świecie, ograniczonym w wymiarze dziecka do środowiska, w którym żyje”. Tamże, s. 127.

⁹ Konferencja Episkopatu Polski, *Wskazania dotyczące przygotowania dzieci do przyjęcia i przeżywania sakramentu pokuty i pojednania oraz Pierwszej Komunii Świętej*, <https://liturgia.wiara.pl/doc/6500984.Przygotowanie-dzieci-do-sakramentu-pokuty-i-Pierwszej-Komunii> [19.12.2024] (odtąd: *Wskazania...*).

również „głębszego wprowadzenia dziecka we wspólnotę Kościoła przez doświadczenie wspólnoty wiary i miłości we wspólnocie parafialnej”¹⁰. Są to bowiem główne cele przygotowania do pełnego udziału w Eucharystii.

Szkoła wspiera rodzinę w aspekcie dydaktycznym i wychowawczym – na lekcjach religii dziecko uczy się o Bogu i w sposób adekwatny do wieku rozwija poznanie wiary. Zdobywa także znajomość i rozumienie zasad moralnych, właściwych sposobów postępowania oraz przyswaja treści niezbędne do przystąpienia do sakramentów. Szkolne lekcje religii służą wszelkim objaśnieniu prawd dotyczących Jezusa Chrystusa, który w Eucharystii daje samego siebie. Te wyjaśnienia są dostępne wszystkim uczestnikom lekcji, niezależnie od ich deklarowanej wiary czy praktyk religijnych. Kolejny element – wprowadzanie w znaczenie znaków zawartych w obrzędach – dotyczy już węższej grupy odbiorców, mianowicie wiernych, którzy zadeklarowali swoją wiarę i przystąpili do obrzędów. Jest to zadanie katechezy parafialnej, która jest właściwym miejscem przygotowania do sakramentów, choć pozostaje ściśle skorelowana z nauczaniem religii w szkole. Parafia, jako wspólnota wiary, oferuje wiernym dostęp do źródeł łaski uświęcającej, czyli sakramentów. Ostatnim elementem jest ukazanie znaczenia obrzędów w powiązaniu z życiem chrześcijańskim we wszystkich jego wymiarach, co w szczególny sposób odnosi się do rodziny. To w rodzinie, obserwując jej członków, dzieci nabierają przekonania o doniosłej roli wiary w codzienności. Rolą rodziny jest wprowadzanie dziecka w życie wiary od pierwszych chwil jego życia. Świadectwo rodziców i ich osobiste przeżywanie relacji z Bogiem wpływają na dziecko tak, że pragnie ono naśladować mamę i tatę także w pełnym uczestnictwie we Mszy świętej. Rodzice uczą również dziecko obchodzenia niedziel i świąt jako udziału w wydarzeniach zbawczych.

Realizacja wszystkich trzech funkcji katechezy, a co za tym idzie – zaangażowanie wszystkich trzech środowisk wychowawczych, jest kluczowa dla efektywności formacji eucharystycznej. Bez świadectwa rodziców i ich życia sakramentalnego motywacja dziecka do przygotowania do pełnego udziału w Eucharystii może okazać się słaba lub pozostać jedynie powierzchowna, ograniczając się do aspektu organizacyjnego wydarzenia i wynikających z niego korzyści. Z kolei brak udziału szkoły poprzez lekcje religii pozbawia dziecko odpowiedniej wiedzy oraz możliwości zrozumienia głębi rzeczywistości, w której ma uczestniczyć. Natomiast zredukowanie przygotowań do samego nauczania religii w szkole, bez uzupełniającej katechezy parafialnej, odbiera dzieciom doświadczenie wspólnoty wiary oraz przeżywania w niej relacji z Bogiem i bliźnimi. Zaangażowanie wszystkich trzech środowisk wychowawczych w katechezie inicjacyjnej jest ważne także z innego powodu, na co wskazuje ks. R. Buchta. Podkreśla on, że „właściwe rozłożenie akcentów w wychowaniu eucharystycznym jest konieczne do tego, aby ustrzec się

¹⁰ Tamże.

w katechezie czystego tylko intelektualizowania oraz magicznego rytualizmu w celebrowaniu Eucharystii”¹¹.

Opisane w programie nauki religii przygotowanie do sakramentów pokuty i pojednania oraz Eucharystii obejmuje całość działań katechetycznych, zarówno podczas szkolnych lekcji religii, jak i w ramach duszpasterstwa katechetycznego w parafii. Warto podkreślić, że katecheza parafialna często obejmuje spotkania z dziećmi oraz ich rodzicami, co umożliwia większe zaangażowanie tych ostatnich w proces formacji¹². W kontekście nauczania religii w szkole cieszy fakt, że w pierwszych trzech latach edukacji szkolnej frekwencja na lekcjach religii jest najwyższa spośród wszystkich grup wiekowych. Niepokojąca jest jednak dość powszechna tendencja do wypisywania dzieci z religii w klasie czwartej. Trudno nie zauważyć, że wynika to po części z braku świadomości i odpowiedzialności rodziców, dla których pierwsza Komunia święta dzieci bywa traktowana jako punkt dojścia, swoiste zwieńczenie przygotowań.

Takie podejście jest sprzeczne z istotą sakramentu, który zapoczątkowuje nowe życie z Chrystusem i umożliwia dzieciom pełny udział w Eucharystii. Przyczyny tego stanu z pewnością są złożone – przede wszystkim ze strony rodziców, którzy niekoniecznie realizują przypisywaną im przez Kościół rolę pierwszych katechetów, jak również sami w różnym stopniu przeżywają swe uczestnictwo w życiu Kościoła, w tym w życiu sakramentalnym. Czasem odpowiedzialność ponoszą również osoby instytucjonalnie zaangażowane w formację dzieci, choćby utrwalając taką świadomość przez stosowaną terminologię. Przygotowanie do pierwszej Komunii świętej sugeruje, iż dzień, w którym dzieci przyjmują Jezusa pod postacią Chleba faktycznie jest finałem przygotowań. Takie tendencje były typowe dla przedsoborowej katechezy inicjacyjnej, charakteryzowanej przez s. A. Walulik następująco: „Zarówno treści katechezy eucharystycznej, nastawienie rodziców i katechetów oraz atmosfera towarzysząca temu przygotowaniu dawały dzieciom odczuć, że chodzi tu głównie o pierwszą Komunię św., która w ich przekonaniu stawała się punktem szczytowym, a zarazem końcowym inicjacji do życia chrześcijańskiego. Ten sposób myślenia utrzymywał nazewnictwo, które skupiało się wokół pierwszej Komunii św., i odnosiło bardziej do najpiękniejszego dnia w życiu niż do wprowadzania w życie

¹¹ R. Buchta, *Mistagogia w polskiej refleksji i praktyce katechetyczno-duszpasterskiej po II Soborze Watykańskim*, Katowice 2017, s. 330. Zob. także H. Iwaniuk, *Kierunki ciągłej formacji...*, s. 3–11.

¹² Te słuszne założenia programowe coraz częściej są realizowane w praktyce, jak choćby w przypadku materiałów do katechezy parafialnej opracowanych m.in. w diecezji siedleckiej czy archidiecezji białostockiej. Nowością wpisującą się w te tendencje jest też opracowywanie tematów katechez dla rodziców z Programu nauczania religii rzymskokatolickiej w formie podcastów realizowanych w projekcie Rodzina Bogiem silna (projekt jest finansowany ze środków Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach programu „Nauka dla Społeczeństwa II”). Do końca 2025 roku powstaną 72 podcasty, które duszpasterze i katecheci będą mogli wykorzystywać w swoich parafiach: <https://rodzinabogiemsilna.pl/podcast/podcast.html> [20.12.2024].

eucharystyczne”¹³. Już na bazie leksykalnej należy posługiwać się bardziej adekwatnymi określeniami, jak choćby przygotowanie do pełnego udziału w Eucharystii. Względem dzieci zaś zasadne jest unikanie górnolotnych zwrotów, zapowiadających emocje, których katechizowani mogą wcale nie doświadczyć w związku z przyjęciem Komunii świętej po raz pierwszy (dotyczy to również proponowanych uczniom śpiewów czy modlitw). Dzieci, w których percepcji ów dzień nie będzie taki, jak go zapowiedzą katecheci, będą miały prawo poczuć się oszukane. Ponadto rozwojowe uwarunkowania wieku wczesnoszkolnego usprawiedliwiają dziecięcą perspektywę, w której ewentualne korzyści materialne związane z uroczystością i jej zewnętrzną oprawą są niezmiernie istotne.

Obecnie pierwszy etap nauki religii obejmuje klasy 1–4 szkoły podstawowej, w związku z tym nie jest spójny z edukacją wczesnoszkolną, która trwa trzy lata, począwszy od rozpoczęcia przez uczniów obowiązku szkolnego. Zamyśl ten jest pokłosiem poprzednich zmian programowych i wcześniejszych reform oświaty, w świetle których szkołę miały rozpoczynać dzieci w wieku 6 lat. W trosce o zachowanie wcześniejszego wieku przystępowania do pierwszej Komunii, Kościół zdecydował wówczas o przeniesieniu tego wydarzenia na klasę trzecią szkoły podstawowej, podczas gdy wcześniej miało ono miejsce w klasie drugiej. Choć późniejsze decyzje ministerialne przywróciły rozpoczęcie obowiązku szkolnego w wieku 7 lat, pierwsza Komunia święta pozostała w klasie trzeciej. W efekcie katecheci zaczęli zauważać brak tzw. roku pokomunijnego, który w świetle dawnych założeń programowych przypadał na klasę trzecią i umożliwiał dzieciom pogłębianie wiedzy i świadomości w zakresie pełnego udziału w Eucharystii z perspektywy osoby przystępującej do stołu Pańskiego.

Autorzy nowych dokumentów programowych uwzględnili te uwagi i wydłużyli etap edukacyjny o klasę czwartą, co było spójne z początkowymi planami Ministerstwa Edukacji Narodowej. W świetle tych planów klasa czwarta miała być rokiem ułatwiającym uczniom przejście od nauczania zintegrowanego do nauczania przedmiotowego. Ostatecznie strona oświatowa nie wprowadziła rozwiązania w takim zakresie, jak pierwotnie planowano, ale dokumenty programowe nauki religii pozostały wierne tej koncepcji. Trudno przy tym nie dostrzec katechetycznego znaczenia dodatkowego roku formacji po rozpoczęciu przez uczniów życia eucharystycznego. Zgodnie ze *Wskazaniami Konferencji Episkopatu Polski dotyczącymi przygotowania dzieci do przyjęcia i przeżywania sakramentu pokuty i pojednania oraz Pierwszej Komunii Świętej*, po przyjęciu pierwszej Komunii świętej następuje roczny etap, którego celem jest pogłębienie mistagogiczne, czyli głębsze wprowadzenie w przeżywanie sakramentu pokuty i pojednania oraz Eucharystii. Odbywa się ono w czwartej klasie i jest zwieńczone przeżyciem rocznicy pierwszej Komunii świętej”¹⁴. Tym samym klasa czwarta szkoły podstawowej i przewidziane

¹³ A. Walulik, *Nauczanie, wychowanie czy inicjacja...*, s. 119.

¹⁴ *Wskazania...*

w niej założenia nauki religii wraz z propozycją katechezy parafialnej stwarzają możliwość owego pogłębienia mistagogicznego. Jest to spójne z założeniami programowymi dalszej edukacji religijnej. Kolejne klasy – od piątej do ósmej szkoły podstawowej – według *Podstawy programowej katechezy Kościoła katolickiego* to katecheza mistagogiczna, czyli wprowadzająca w historię zbawienia.

Choć w założeniach programowych katecheza inicjacyjna i katecheza mistagogiczna zostały przypisane odrębnym etapom edukacyjnym, konieczne jest postrzeganie ich jako integralnie powiązanych, a wręcz wzajemnie warunkujących się. Dzieje się tak nie tylko ze względu na terminologię przyjętą w katechetycznych dokumentach programowych czy realizowane w klasach 5–8 szkoły podstawowej przygotowanie do sakramentu bierzmowania, zaliczanego do sakramentów inicjacji. Inspirujące dla dzisiejszej praktyki katechetycznej i duszpasterskiej może być dawne postrzeganie formacji chrześcijańskiej. Jak zauważa ks. Kazimierz Misiaszek, sakramenty inicjacji traktowano „jako rodzaj jednego aktu, z którego wynikały czytelne, jasne i tworzące jednorodny program zobowiązania dla chrześcijanina. Z inicjacją sakramentalną ściśle związana była katecheza mistagogiczna, będąc jej dopełnieniem, ostatecznym wtajemniczeniem w misterium chrześcijańskie”¹⁵. Spojrzenie na katechezę sakramentalną jako system formacji permanentnej jawi się jako słuszne, w przeciwieństwie do odseparowania etapów czy cykli przygotowujących do uroczystego przyjęcia sakramentu, traktowanego jako jednostkowe wydarzenie wieńczące całość przygotowań. Szczególnie, gdyby jej uczestnikami byli wszyscy wierni – obok dzieci i młodzieży także rodzice i inni dorośli członkowie wspólnoty, pogłębiając nieustannie rozumienie udziału we wspólnocie Kościoła i znaczenie sakramentów dla życia.

Wdrożenie owej jedności w praktykę duszpasterską (zakładanej w dokumentach katechetycznych już od roku 2001) jest wyzwaniem, ale i szansą dla Kościoła. Od dłuższego czasu najbardziej powszechny stał się model przygotowania do pierwszej Komunii świętej, ograniczony do tego, co w świetle wskazań Episkopatu określa się mianem przygotowania bezpośredniego¹⁶. Ma to niewątpliwie złożone

¹⁵ K. Misiaszek, *Mistagogia w katechezie*, https://opoka.org.pl/biblioteka/T/TA/TAK/km_mistagogia_wk.html [12.12.2024]. Autor już blisko 20 lat temu pisał dalej, iż „dzisiejsza praktyka odrębnego przygotowania do poszczególnych sakramentów inicjacji chrześcijańskiej pojawia się jako proces w dużej mierze pozbawiony tejże jedności, przez co wydaje się tracić swoją pierwotną wyrazistość, a być może nawet nie ma tej siły oddziaływania formacyjnego, jaką chcielibyśmy jej przypisywać. Ponadto współczesne tendencje do czynienia z celebracji misterium chrześcijańskich okazji do prywatnego jedynie świętowania, a nawet swoiście rozumianych uczt (głównie z racji tzw. pierwszej komunii św.), niewiele mających wspólnego ze świętem całej wspólnoty chrześcijańskiej, zdaje się nie tylko zaprzeczać charakterowi chrześcijańskiego wtajemniczenia, ale i być jakimś rodzajem wyzwania dla współczesnego Kościoła w Polsce”. Tamże.

¹⁶ *Wskazania...*, nr 13. Przygotowanie bezpośrednie w klasie III szkoły podstawowej prowadzone równoległe na lekcjach religii i w ramach katechezy parafialnej dzieci i rodziców winno być poprzedzone przygotowaniem dalszym i bliższym. Przygotowanie dalsze to wychowanie religijne w rodzinie

przyczyny, wśród których dominującą jest odpowiedź na oczekiwania społeczeństwa, postrzegającego pierwszą Komunię świętą jako wydarzenie ściśle powiązane z konkretnym wiekiem dziecka, w oderwaniu od wiary i świadomości religijnej rodziców. To, co winno być przywilejem osób wierzących – najcenniejszy skarb Kościoła¹⁷, stało się roszczeniem rodziców świadomie i dobrowolnie rezygnujących z realizacji zobowiązania przyjęcia i wychowania po katolicku swoich dzieci, a czasem nawet tych, którzy takich zobowiązań w ogóle nie deklarowali. Postawa roszczeniowa przejawia się także w tym, iż to właśnie ci rodzice próbują narzucać własną koncepcję przygotowania i forsują rozwiązania często ograniczające się do spotkań organizacyjnych, bez jakichkolwiek elementów formacji. Z chwilą zaś przystąpienia ich dzieci do sakramentu swe zadanie uważają za zakończone, w związku z czym wypisują dzieci z religii, jak również utrudniają im rozwijanie łaski sakramentu, nie uczestnicząc we Mszy świętej lub będąc na niej sporadycznie. Coraz częściej jest to widoczne już w Białym Tygodniu, w którego obchodach bierze udział mniejsza liczba dzieci niż grono tych, którzy w danym roku rozpoczęli swe życie eucharystyczne. Jeszcze bardziej wyraźne jest to podczas uroczystej rocznicy pierwszej Komunii świętej.

Odejście od skróconego przygotowania do pierwszej Komunii świętej, ograniczonego do trzeciej klasy szkoły podstawowej i zakończonego z chwilą przyjęcia przez dziecko sakramentu Eucharystii na rzecz objęcia całej rodziny pogłębioną formacją, jawi się jako właściwa droga dla Kościoła oraz odpowiedź na oczekiwanie rodzin świadomie przeżywających swoją przynależność do Ludu Bożego. Świadczy o tym choćby rosnąca popularność alternatywnych form rodzinnego i wspólnotowego przygotowania do pełnego udziału w Eucharystii jak np. Baranki. „Baranki” to takie przygotowanie do pierwszej Komunii św. – i sakramentu pojednania – w które zaangażowane są całe rodziny. Rodzice przygotowują swoje dzieci. Dla wielu to przygotowanie staje się niezwykłym doświadczeniem odnowy małżeństwa i odnowy własnej wiary¹⁸.

W odniesieniu do chrześcijańskiego wtajemniczenia, można stwierdzić, iż jego efektywność jest wprost proporcjonalna do wysiłku, jaki rodziny podejmują w związku z chrześcijańską inicjacją dzieci. Jednocześnie trudno planować

realizowane od najmłodszych lat życia dziecka, zaś bliższe – udział w szkolnych lekcjach religii w klasach I i II szkoły podstawowej oraz spotkania katechetyczne w parafii będące wprowadzeniem do katechezy sakramentalnej.

¹⁷ Zob. E. Ozorowski, *Wczoraj i dziś Eucharystii*. Kazanie wygłoszone w Sokółce 2 października 2011 r., nr 1, <https://liturgia.wiara.pl/doc/977258.Wczoraj-i-dzis-Eucharystii> [20.12.2024].

¹⁸ „Baranki” – przygotowanie do Pierwszej Komunii św. trochę inaczej. Rozmowa z Aleksandrą Sawicką, współzałożycielką „Baranków”, <https://misyjne.pl/baranki-przygotowanie-do-pierwszej-komunii-sw-troche-inaczej-rozmowa/> [20.12.2024]. Więcej na temat tego typu formacji zob. także A. Gębalska-Berekets, *Bez „zaliczania” modlitw, bez stresu i bez prezentów. Pierwsza Komunia Święta i rewolucja Baranków*, <https://pl.aleteia.org/2022/05/29/bez-zaliczania-modlitw-bez-stresu-i-bez-prezentow-pierwsza-komunia-sw-i-rewolucja-barankow> [20.12.2024].

jakąkolwiek pogłębioną formację o charakterze mistagogicznym, kiedy etap inicjacji nie został należycie zrealizowany. W rodzinach, w których sakramenty są traktowane jak znaki wiary, nie zaś elementy rodzinnych tradycji czy chęć przypodobania się seniorom, przygotowanie do pełnego udziału w Eucharystii ma głębszy wymiar i jest zapoczątkowaniem nowej jakości życia we współpracy z Bożą łaską. Dlatego tak ważne jest dziś zabieganie o włączenie rodzin w przygotowanie do sakramentów dzieci od wczesnego dzieciństwa i wspieranie rodziców w tym dziele poprzez zapewnienie odpowiednich spotkań we wspólnocie parafialnej. Nade wszystko zaś należy różnicować formację, uwzględniając potrzeby i oczekiwania rodzin. Obecnie bowiem można odnieść wrażenie, iż łagodzone są wymagania dla ogółu ze względu na niechęć części rodzin do wytężonego wysiłku na rzecz solidnej formacji eucharystycznej. To sprawia, iż rodzice rzetelnie i odpowiedzialnie prowadzący dzieci drogą sakramentalną, którą sami podążają, szukają innych rozwiązań, bardziej wymagających, które pozwolą nie tylko dzieciom, ale i im samym rozwijać się duchowo i przybliżyć do Boga, jak również otrzymać stosowną pomoc w realizacji podjętych zobowiązań wynikających z zawartego przez nich małżeństwa oraz chrztu świętego ich dzieci. Warto zatem poszukać możliwości bardziej zindywidualizowanego sposobu formacji – nie tyle w znaczeniu przygotowania pojedynczych dzieci czy rodzin (choć czasem można zdarzyć się i taka potrzeba), ile indywidualnego podejścia i zaproponowania rodzinom różnych rozwiązań, optymalnych dla każdej z nich, stosownie do jej doświadczeń i możliwości. Choć dla wszystkich rodzin cel byłby ten sam, to jego realizacja przebiegałaby różnymi ścieżkami, ze względu na zróżnicowany punkt wyjścia poszczególnych rodzin. Warto by było również rozważyć odejście od udzielania sakramentów, w którym decydujący jest wiek dzieci, na rzecz zwrócenia uwagi na autentyczną religijność rodzin i pojmowanie w nich znaczenia sakramentów dla życia.

Jak zauważa ks. R. Buchta, „zadaniem katechezy jest ofiarowanie zrozumienia tajemnicy Eucharystii w jej pełnym znaku liturgicznym oraz kształtowanie postaw eucharystycznych, takich jak współofiарowania, miłości, jedności, dziękczynienia, uwielbienia; czynnego, pełnego i zaangażowanego uczestnictwa; owocnego słuchania słowa Bożego. Osiągnięcie wskazanych celów stanie się możliwe, jeżeli katecheza odejdzie wyłącznie od tonu informacyjnego, a uwzględni całość nauki i doświadczenie adresata katechezy”¹⁹. Z katechetycznego punktu widzenia dla przywrócenia ciągłości formacji w oparciu o sakramenty i poprawienia jej efektywności korzystne jest wprowadzenie do nauki religii postaw eucharystycznych. Wiele uwagi poświęcił im w swej refleksji ks. Jan Charytański. „Jak twierdził, dla owocnego udziału w Eucharystii potrzeba było kilku postaw. Nie wymienił nigdzie wszystkich ani nie podał dokładnie, ile ich jest lub powinno być, jedynie przedstawił najważniejsze – postawę współofiарowania, postawę wobec słowa Bożego, postawę

¹⁹ R. Buchta, *Mistagogia w polskiej refleksji...*, s. 325.

jedności i miłości oraz postawę wdzięczności”²⁰. Obecnie zostały one na nowo uświadomione za sprawą *Podstawy programowej katechezy Kościoła katolickiego w Polsce*, w której zostały zaliczone do celów katechetycznych na pierwszym etapie edukacyjnym²¹.

Mimo wpisania postaw eucharystycznych w założenia programowe nauki religii, można odnieść wrażenie, iż nie wybrzmiewają one z należyłą mocą zarówno w podręcznikach do nauki religii, jak i w praktyce katechetycznej. Być może stało się tak, ponieważ w strukturę tych samych dokumentów programowych obok odpowiadających treściom wymagań w zakresie wiedzy i umiejętności wpisano nową kategorię – postawy, które „ukazują, w jaki sposób treści i wymagania szczegółowe winny oddziaływać na zachowania katechizowanych”²². Katalog tych postaw na poszczególnych etapach edukacyjnych jest dość obszerny, zaś w klasach 1–4 szkoły podstawowej określono 118 różnych postaw, przypisanych poszczególnym zadaniom katechezy. Na tym tle postawy eucharystyczne, choć są celem katechetycznym, zatem kategorią nadrzędną, mogą nie wybrzmiewać należycie, a w konsekwencji nie być kształtowane. Tymczasem ze względu na cechę charakterystyczną postaw, jaką jest stałość, mogłyby one pozytywnie wpłynąć na efektywność formacji eucharystycznej.

Pierwsza z postaw zakładanych w aktualnych dokumentach programowych katechezy – postawa współofiарowania – pojawiała się także u ks. J. Charytańskiego. Autor rozumiał ją jako postawę duchową, wyrażaną konkretnym aktem – choćby w czasie modlitwy po Komunii świętej²³. Przestrzegał przed kojarzeniem jej z obrzędem przygotowania darów, akcentując konieczność utożsamienia się katechizowanego z Jezusem, którego całe życie jest Ofiarą dla nas. Postawa ta zakłada nieustanne nawracanie się, bowiem zawsze miłość do Boga i bliźnich może być jeszcze doskonalsza, co trzeba uświadamiać dzieciom i młodzieży i nieustannie zachęcać do uczenia się takiej postawy będącej odpowiedzią na usłyszane słowo Boże.

Kolejna postawa – dziękczynienia – jako postawa eucharystyczna jest niemal oczywista, skoro samo słowo *Eucharystia* oznacza dziękczynienie. „Eucharystia jest najwyższą formą dziękczynienia w liturgii (...) Kościół składa dziękczynienie Ojcu przez Chrystusa w Duchu Świętym za dzieło stworzenia, odkupienia i uświęcenia. W ten sposób uczestnicy celebracji Eucharystii włączają się w nieustanną pieśń

²⁰ A. Rayzacher-Majewska, *Aktualność refleksji katechetycznej ks. prof. Jana Charytańskiego*, „Studia Katechetyczne” 18 (2022), s. 32.

²¹ Cel ten brzmi: „kształtowanie postaw eucharystycznych oraz postawy świadectwa: zapoznanie i kształtowanie postaw: współofiарowania, dziękczynienia, prośby, jedności, wdzięczności, słuchania słowa Bożego, miłości, przeproszenia”. PPK, s. 32.

²² PPK, s. 13–14.

²³ Zob. J. Charytański, *Z Dobrą Nowiną w szkole*, Warszawa 1991, s. 83. Inny autor bazując na refleksji papieża Jana Pawła II mówi o postawie ofiarniczego oddania, która oznacza poddanie woli Bożej swojej własnej woli. Zob. A. Demitrów, *Postawy eucharystyczne w świetle nauczania Jana Pawła II*, <https://www.scribd.com/document/540861113/Postawy-eucharystyczne> [20.12.2024].

chwały²⁴”. Uczą się także nieustannego dziękczynienia za wszystko, co otrzymują od Stwórcy, rozpoznając w codzienności Boże dary.

Aktualne dokumenty programowe katechezy wyliczają także eucharystyczną postawę prośby. W czasie Mszy świętej „kapłan wzywa lud do modlitwy; wszyscy razem z kapłanem zachowują chwilę milczenia, aby sobie uświadomić, że stoją w obliczu Boga i wyrazić w sercu swoje prośby. Wtedy kapłan wygłasza orację, którą zwykle się nazywa «kolektą» i w której wyraża się charakter celebracji”²⁵. Poza kolektą prośby są przedstawiane przez wiernych także w ramach modlitwy powszechnej oraz zanoszone w Modlitwie Pańskiej. Przedstawianie Bogu istotnych spraw przez wiernych podczas Eucharystii ma wyjątkowy charakter, ponieważ pozostają oni zjednoczeni z Chrystusem, który znosi wszystkie te prośby do Ojca.

Inną postawą eucharystyczną, zakładaną w dokumentach, jest postawa jedności. Ks. J. Charytański omawia ją łącznie z postawą miłości, bowiem obie wyrastają z doświadczenia miłości Boga, sprzeczną z jakąkolwiek formą egoizmu. Dla jej kształtowania kluczowe są doświadczenia ludzkie – wspólnoty, koleżeństwa i przyjaźni, które należy odnosić do nadprzyrodzonej miłości Bożej²⁶. Eucharystia jako sakrament jedności łączy ludzi z Bogiem i między sobą tak, iż mimo rozproszenia po całym świecie są włączeni w to samo zbawcze Misterium Chrystusa, stanowiąc jedno – tak, jak Jezus prosił o to w czasie Ostatniej Wieczerzy. Jest to postawa wewnętrzna, ale potrzeba wyrażania jej na zewnątrz, zabiegania o nią. „Jedność, która dana jest Kościołowi za pośrednictwem Ducha Świętego jest z jednej strony darem, z drugiej zaś jest jego wielką powinnością, wielkim zadaniem Kościoła. Chrześcijanie mają więc za zadanie dążyć do doskonałej jedności, najpierw w wymiarze wewnętrznym, ale również w tym wymiarze zewnętrznym”²⁷. Zadaniem uczestników Eucharystii jest zabieganie o tę jedność także po wyjściu z liturgii i utrzymywanie jej we wzajemnych relacjach.

Niezależnie od omówionej wcześniej postawy dziękczynienia, postulowana jest również postawa wdzięczności. Trudno pominąć ich wzajemne powiązania. Zależność obu postaw precyzyjnie nakreśla ks. J. Charytański, dodając uwagę natury pedagogicznej. „Nie można wychować postaw religijnych, w tym wypadku eucharystycznych, jeśli nie ukształtujemy uprzednio naturalnej, ludzkiej postawy wdzięczności wobec innych ludzi. Dopiero na tej podstawie możemy przechodzić do postaw wdzięczności religijnej, przybliżając rzeczywiste dobra, jakimi jesteśmy

²⁴ K. Maciejewska, *Eucharystia w katechezie inicjacyjnej*, Poznań 2009, s. 185.

²⁵ OWMR 54.

²⁶ Zob. J. Charytański, *Z Dobrą Nowiną...*, s. 85.

²⁷ R. Hołubowicz, *Eucharystia sakramentem jedności: prawne konsekwencje Magisterium Kościoła w świetle przepisów Kodeksu Kanonów Kościołów Wschodnich*, „Prawo Kanoniczne: Kwartalnik Prawno-Historyczny” 57 (2014), s. 83.

obdarowani przez Boga. Zadaniem zaś bezpośredniego wychowania eucharystycznego będzie kojarzenie tych obdarowań i wdzięczności za nie z tajemnicą Eucharystii²⁸.

Postawa słuchania słowa Bożego (czy też: postawa wobec słowa czy postawa słuchacza słowa) z jednej strony jest oczywista w kontekście Eucharystii, a jednak to właśnie ona należała niegdyś do najbardziej zaniedbanych, gdy słowo Boże – zamiast źródłem – było zbiorem przykładów dla prawd katechizmowych czy ilustracją omawianych zagadnień. Uzasadnienie konieczności tej postawy zaprezentował m.in. papież Benedykt VI w adhortacji apostolskiej *Verbum Domini*. „Słowo i Eucharystia tak ściśle przynależą do siebie, że nie można zrozumieć pierwszego bez drugiej: słowo Boże staje się sakramentalnym ciałem w wydarzeniu eucharystycznym. Eucharystia otwiera nas na zrozumienie Pisma świętego, tak jak Pismo święte oświeca i wyjaśnia tajemnicę eucharystyczną. Faktycznie, jeśli nie uzna się, że Pan jest realnie obecny w Eucharystii, rozumienie Pisma pozostaje niepełne²⁹. Postawa wobec słowa zawiera dwa ściśle ze sobą powiązane elementy – odkrycie sensu danego tekstu biblijnego, kerygmatu i jego wezwania, a także jego aktualizację, czyli umiejętność łączenia kerygmatu z życiowymi sytuacjami. Słowo wygłoszone i wyjaśnione podczas Eucharystii staje się wezwaniem, na które należy odpowiedzieć własnym życiem, czyli przyjmując określoną postawę, a następnie wyrazić ją konkretnym czynem czy działaniem.

Postawa miłości – wiązana przez ks. J. Charytańskiego z jednością uczestników Eucharystii z Jezusem i między sobą – pozwala z jednej strony wyrazić znajomość skutków przyjętego sakramentu, z drugiej zaś aktywnie realizować wynikające z niego zobowiązania. Ci, którzy wychodzą z uczty, w czasie której przyjęli Komunię, winni wyjść z kościoła i nieść dalej miłość, której doświadczyli. „Każda Eucharystia czyni nas żywym tabernakulum i żywą monstrancją³⁰ – to zaś zobowiązuje do czynnej miłości bliźniego i przynagla do podejmowania czynów miłosierdzia³¹.

Wśród postaw eucharystycznych w *Podstawie programowej katechezy Kościoła katolickiego w Polsce* pojawiła się także postawa przepraszania. Jest ona konsekwencją uświadomienia uczniom, że Eucharystia to ofiara miłości i najwyższy wyraz miłosierdzia³² – uobecnienie ofiary krzyżowej Jezusa. Jezus, wydając samego Siebie, uwalnia ludzi od grzechu. Fakt ten zobowiązuje do nieustannej pracy nad sobą, to zaś nakazuje mierzenie się ze słabościami i upadkami, które pojawiają się

²⁸ J. Charytański, *Z Dobrą Nowiną...*, s. 87.

²⁹ VD 55.

³⁰ *Bądź żywą monstrancją*. Omówienie kazania bpa J. Kicińskiego podczas Mszy Wieczerzy Pańskiej (2016), <https://wroclaw.gosc.pl/doc/3051908.Badz-zywa-monstrancja> [20.12.2024].

³¹ Zob. K. Maciejewska, *Eucharystia w katechezie...*, s. 168.

³² A. Proniewski, M. Stankiewicz, *Eucharystia jako sakrament miłosierdzia według księdza Michała Sopoćki*, „Studia Teologiczne” 26 (2008), s. 102.

na drodze każdego. Za to wierni są winni przeprosiny Jezusowi, ale pamiętając, że cokolwiek uczynili jednemu z braci najmniejszych, to uczynili również Jemu, stają przed koniecznością uporządkowania relacji z innymi. Pojednanie z Bogiem i bliźnim to warunek godnego udziału w Eucharystii, skoro jeszcze przed przystąpieniem do stołu Pańskiego z woli Jezusa wierni przekazują sobie znak pokoju – daru Zmartwychwstałego. Postawa przepraszania, świadomość własnej niedoskonałości, pomagają też zrozumieć innych, którzy zmagają się ze złymi skłonnościami i ulegają pokusom. Dlatego tak istotne jest poważne potraktowanie jednej z prośb Modlitwy Pańskiej, w której zwracamy się do Ojca w niebie, by odpuścił nam nasze winy, jako i my odpuszczamy naszym winowajcom.

Zwrócenie uwagi na postawy eucharystyczne w formacji katechetycznej może pozytywnie przełożyć się na efektywność przygotowania do pełnego udziału w Eucharystii. W przeciwieństwie do przygotowania, skoncentrowanego na postawach zewnętrznych i prawidłowo wykonywanych gestach, nie ogranicza bowiem horyzontu do samej uroczystości pierwszej Komunii świętej, której przebieg bywa nadmiernie akcentowany tak przez rodziców, jak i katechetów. Wśród pierwszych zdarzają się osoby przesadnie skoncentrowane na walorach artystycznych wydarzenia, zwłaszcza jeśli ich dzieciom została powierzona jakakolwiek rola, choć stawianie dziecka w takim dniu dodatkowych zadań może odwrócić uwagę od tego, co jest istotą pierwszej Komunii – spotkania z Jezusem w Eucharystii. Dziecko zaangażowanie w czytanie Pisma świętego, śpiew, procesję z darami czy deklamowanie podziękowań dla rodziców, katechetów lub księży, chcąc „wypaść” jak najlepiej, może bardziej emocjonalnie podejść do swojego „występu” niż do inicjacji eucharystycznej. Z tego względu uzasadnione są pomysły przydzielania takich zadań innym członkom rodziny dzieci pierwszokomunijnych lub przedstawicielom parafialnych grup dziecięcych.

Założenia programowe katechezy inicjacyjnej wraz z integralnie wpisującym się w chrześcijańskie wtajemniczenie rokiem pokomunijnym o charakterze mistagogicznym zostały dobrze opracowane. Stanowią spójną całość, rozpisaną z myślą o wszystkich trzech środowiskach wychowawczych i ze szczegółowymi wskazaniem dla każdego z nich. Dlaczego zatem tak często efekty przygotowania do pełnego udziału w Eucharystii są niezadowalające? Jedną z głównych przyczyn braku efektywności jest lekceważenie tychże założeń programowych i wskazań Episkopatu bądź ich wybiórcza realizacja. Gdy w kolejnych diecezjach wdrażane są programy czteroletniej formacji eucharystycznej nie tyle dzieci, co całych rodzin, należy przyjmować te decyzje z zadowoleniem, ale i zastanowić się, dlaczego zostały podjęte tak późno? Dość często powtarzane są głosy obwiniające rodziców za zbyt małą troskę o należyte przygotowanie dzieci do sakramentu Eucharystii. Trzeba jednak uczciwie przyznać, że w funkcjonowaniu każdego ze środowisk można dostrzec nieprawidłowości, w konsekwencji których pierwsza Komunia bez mała bywa ostatnią.

Dalsza formacja dzieci i młodzieży – zarówno w klasie czwartej szkoły podstawowej, jak i w klasach 5–8, zgodnie z założeniami programowymi – ma wpisywać się w katechezę mistagogiczną. Nauczanie religii w klasie czwartej, następujące zwykle tuż po inicjacji eucharystycznej, może wiele skorzystać, inspirując się modelem katechetycznym zaczerpniętym z chrześcijańskiej starożytności. Jak bowiem zauważa ks. R. Hajduk, „katechezy mistagogiczne nie polegały na wykładaniu katechizmu lub na nauczaniu prawd wiary. Chodziło w nich bowiem o ukazanie znaczenia tego, co już się dokonało w życiu słuchaczy, a więc na wyjaśnieniu rytu inicjacji chrześcijańskiej. Katechezy miały zatem egzystencjalny charakter, a także stawały się płaszczyzną interakcji i poruszały całą osobę. W centrum mistagogii znajdowała się nie treść, którą należy przekazać, ale sam człowiek. Jego zdolność pojmowania oraz sytuacja życiowa określały sposób przeprowadzenia katechezy”³³. Warto i dziś zwrócić na to uwagę i popatrzeć na sytuację życiową dziecka, które ma za sobą pierwszą Komunię świętą, jako na szansę duszpasterską i katechetyczną. Zwykle bowiem uczniowie klasy czwartej szkoły podstawowej cieszą się większą autonomią – zarówno w zakresie samodzielnych powrotów ze szkoły, jak i spędzania wolnego czasu w sposób związany z rozwijaniem talentów lub zainteresowań. Warto zatem nieustannie powracać do wydarzenia sprzed wakacji i tego, co ono zapoczątkowało, ukazując dzieciom możliwości dalszego budowania na fundamencie eucharystycznej komunii z Bogiem i ludźmi. Może to być m.in. zachęta do uczestnictwa w parafialnych grupach czy wspólnotach dziecięcych i młodzieżowych bądź aktywnego włączania się w przygotowanie i przebieg liturgii. Dalsze zgłębianie tajemnicy Chrystusa i Kościoła może stać się dla dzieci interesujące – nawet jeśli takiej propozycji czy wzoru nie otrzymali we własnej rodzinie od rodziców czy chrzestnych.

Katecheza mistagogiczna winna w swym przebiegu obejmować trzy kluczowe elementy chrześcijańskiego wtajemniczenia: „a. objaśnienie obrzędów w świetle wydarzeń zbawczych, zgodnie z żywą tradycją Kościoła, poprzez ponowne odczytanie tajemnic życia Jezusa, szczególnie tajemnicy paschalnej, w powiązaniu z całą historią starotestamentalną; b. wprowadzenie w znaczenie znaków liturgicznych; katecheza mistagogiczna ma wzbudzać i kształtować wrażliwość wiernych na język znaków i gestów, które w połączeniu ze słowem stanowią obrzęd; c. ukazywanie znaczenia obrzędów w powiązaniu z życiem chrześcijańskim, poprzez podkreślanie związku między liturgią a misyjną odpowiedzialnością wiernych i uświadamianie im, że ich egzystencja jest stopniowo przemieniana przez celebrowane tajemnice”³⁴. To pozwala stwierdzić, iż i w tym względzie zalecana jest współpraca

³³ R. Hajduk, *Mistagogia – chrześcijańska majeutyka*, „Forum Teologiczne” 12 (2011), s. 110.

³⁴ DK 97–98. Autorzy DK opisując katechezę mistagogiczną nawiązują do adhortacji apostołskiej Benedykta XVI *Sacramentum caritatis*. Zob. SC 64. Zob. także: R. Buchta, *Katecheza mistagogiczna jako droga prowadzenia wiernych do wewnętrznego uczestnictwa w celebracji Eucharystii w świetle posynodalnej adhortacji apostołskiej „Sacramentum caritatis”*, „Katecheta” 1 (2008), s. 14.

trzech podstawowych środowisk wychowawczych, także w dalszej formacji dzieci i młodzieży, już po inicjacji eucharystycznej. Szczególnie, iż przybliżenie się do tajemnicy Jezusa przez przyjmowanie Go pod postacią Chleba uzdalnia dziecko do dalszego zgłębiania prawdy o Bogu, już nie tylko wysiłkiem intelektu, ale z pomocą Bożej łaski. Wzrastanie jednego członka rodziny – także dziecka – może z kolei promieniować na pozostałych jej członków: rodziców, młodsze rodzeństwo. Choć zasadniczo to rodzice są odpowiedzialni za wychowanie w wierze dzieci, to może się zdarzyć, iż świadectwo wiary dziecka przybliży dorosłych do Boga bądź ożywi ich wiarę z różnych względów porzuconą. Taka praktyka byłaby zgodna ze wskazaniem zawartym w nowym *Dyrektorium o katechizacji*, w którym przypomina się, iż „mistagogiczny wymiar katechezy nie sprowadza się [jednak] wyłącznie do pogłębienia chrześcijańskiego wtajemniczenia po otrzymaniu sakramentów, lecz obejmuje również wprowadzenie w liturgię niedzieli i uroczystości roku liturgicznego, którymi Kościół karmi katechumenów i ochrzczone dzieci, jeszcze zanim mogą otrzymać Eucharystię lub uczestniczyć w organicznej, uporządkowanej katechezie”³⁵.

Zarówno w dokumentach katechetycznych, jak i refleksji naukowej oraz duszpasterskiej nie brak dziś zachęt do katechumenalnej inspiracji katechezy i odnowy mistagogicznej. Są one ze wszech miar słuszne, przy czym należy poważnie potraktować uwagę zawartą w nowym *Dyrektorium o katechizacji*, iż inspiracja ta „nie oznacza ślepego naśladowania katechumenatu, lecz przyjęcie właściwego mu stylu i dynamizmu formacyjnego”³⁶. Nie należy także spodziewać się, iż taki model będzie właściwy w odniesieniu do każdej rodziny. Bez wątpienia konieczne jest przemyślenie zarówno sposobów i form przygotowania do pełnego udziału w Eucharystii, jak i ożywienie formacji dzieci po pierwszej Komunii świętej oraz ich rodzin. Każde ze środowisk wychowawczych winno podjąć refleksję nad efektywnością swoich działań i zastanowić się, co zrobić dla jej podniesienia. Doświadczenie minionych 35 lat odkąd religia powróciła do szkół, a chrześcijańskie wtajemniczenie dokonuje się na drodze współpracy rodziny, parafii i szkoły pokazało, iż programy i odgórne wskazania czy zalecenia – choćby były najdoskonalsze – nie wystarczą, jeśli zabraknie osób chętnych do ich wdrażania. Podobnie najlepsze metody – również te, które w dziejach przynosiły owoc obfity – nie gwarantują efektów, jeśli nie zostaną właściwie zaadaptowane do bieżącej rzeczywistości. Zwraca na to uwagę ks. Krzysztof Porosło, zauważając, iż „bardzo istotnym czynnikiem dla katechezy mistagogicznej jest zrozumienie, że dzisiaj ewangelizacja odbywa się w innym kontekście religijno-kulturowym niż w początkach chrześcijaństwa. Współczesny świat nie jest pogański w tym samym sensie, co starożytny. Pogaństwo starożytne nie oznaczało ateizmu i braku religijności. Paganie to byli religijni ludzie, mający potrzeby religijne, rozumiejący cały «ekosystem» języka, znaków, symboli, rytów

³⁵ DK 98.

³⁶ DK 64.

i celebracji religijnych. Problem polegał na tym, że były one skierowane nie ku prawdziwemu Bogu. Dzisiaj jednak bardzo często spotykamy się z ludźmi, którzy nie odczuwają potrzeb religijnych, braku Boga nie przeżywają jako pustki, którzy już nie rozumieją języka religijnego, ani nie funkcjonują w świecie odniesień symbolicznych, zastąpionych produktami technicznymi i wytworami pop-kultury³⁷. Pod wieloma względami dzisiejszy świat domaga się odnowy. Potrzeba tych, którzy zaświadczą o wierze w codzienności we wszystkich wspólnotach, począwszy od rodzin. Odpowiedzialni za katechezę na różnych jej poziomach winni zatem dołożyć starań i trudu, by odnaleźć programy i sposoby formacji odpowiednie dla dzisiejszego człowieka. Jak zaś przypominał papież Jan Paweł II, „program już istnieje: ten sam co zawsze, zawarty w Ewangelii i w żywej Tradycji. Jest on skupiony w istocie rzeczy wokół samego Chrystusa, którego mamy poznawać, kochać i naśladować, aby żyć w Nim życiem trynitarnym i z Nim przemieniać historię, aż osiągnie swą pełnię w niebieskim Jeruzalem. Wypełnianie tego programu odnowionej gorliwości w życiu chrześcijańskim wiedzie przez Eucharystię³⁸”.

Streszczenie

Katecheza inicjacyjna to czas nauki religii i formacji katechetycznej uczniów z klas 1–4 szkoły podstawowej. Najważniejszym jej celem jest przygotowanie uczniów do pełnego udziału we Mszy świętej. Przystąpienie do pierwszej Komunii świętej odbywa się w klasie trzeciej, zatem ostatni rok formacji zakłada katechezę mistagogiczną. W artykule przybliża się aktualne założenia programowe katechezy i nauki religii z uwzględnieniem formacji eucharystycznej. Rozpatrzono je z uwzględnieniem trzech funkcji katechezy – dydaktycznej, wychowawczej i inicjacyjnej oraz podstawowych środowisk wychowawczych – rodziny, parafii i szkoły. W kontekście założeń programowych omówiona jest także praktyka duszpasterska katechezy inicjacyjnej wraz z próbą oceny efektywności podejmowanych działań. Na tym tle została także uwzględniona katecheza mistagogiczna postulowana w dokumentach katechetycznych.

Słowa kluczowe: katecheza inicjacyjna, wtajemniczenie chrześcijańskie, przygotowanie do pełnego udziału w Eucharystii, katecheza mistagogiczna, efektywność nauki religii, nauczanie religii, katecheza dzieci.

Summary

Initiation and ... what next? Efficiency of children's Eucharistic formation

Initiation catechesis is a time of religious education and catechetical formation for students from grades 1–4 of primary school. Its most important goal is to prepare students for full participation in the Holy Mass. First Holy Communion takes place in the third grade, so the last year of formation involves mystagogical catechesis. The article presents the current program assumptions of catechesis and religious education, including Eucharistic

³⁷ K. Porosło, *Mistagogia liturgiczna i nowa ewangelizacja*, „Roczniki Teologiczne” 8 (2021), s. 109.

³⁸ EE 60.

formation. They are considered in terms of the three functions of catechesis – didactic, educational and initiatory, as well as the basic educational environments – family, parish and school. In the context of the program assumptions, the pastoral practice of initiation catechesis is also discussed, along with an attempt to assess the effectiveness of the actions taken. Against this background, the mystagogical catechesis postulated in catechetical documents is also taken into account.

Keywords: initiation catechesis, Christian initiation, preparation for full participation in the Eucharist, mystagogical catechesis, effectiveness of religious education, teaching religion, catechesis for children.

Riassunto

Iniziazione e ... cosa successiva?

Efficienza della formazione eucaristica dei bambini

La catechesi di iniziazione è un momento di apprendimento della religione e della formazione catechetica di studenti dalle classi 1–4 della scuola elementare. Il suo obiettivo più importante è preparare gli studenti alla piena partecipazione alla sacra Messa. Unirsi alla prima comunione santa si svolge in terza elementare, quindi l'ultimo anno della formazione assume la catechesi mistagogica. L'articolo introduce le attuali presupposti del programma di catechesi e insegnamento della religione, tenendo conto della formazione eucaristica. Sono stati considerati tenendo conto di tre funzioni della catechesi: ambienti didattici, educativi e di iniziazione e ambienti educativi di base – famiglia, parrocchia e scuola. Nel contesto delle ipotesi del programma, viene anche discussa la pratica pastorale della catechesi di iniziazione insieme a un tentativo di valutare l'efficacia delle azioni intraprese. In questo contesto, è stata anche inclusa la catechesi mistagogica postulata in documenti catechetici.

Parole chiave: catechesi di iniziazione, iniziazione cristiana, preparazione per la piena partecipazione all'eucaristia, catechesi mistagogica, efficienza dell'insegnamento della religione, religione di insegnamento, catechesi dei bambini.

Bibliografia

- „Baranki” – przygotowanie do Pierwszej Komunii św. trochę inaczej. Rozmowa z Aleksandrą Sawicką, współzałożycielką „Baranków”, <https://misyjne.pl/baranki-przygotowanie-do-pierwszej-komunii-sw-troche-inaczej-rozmowa/> [20.12.2024].
- Bądź żywą monstrancją*. Omówienie kazania bpa J. Kicińskiego podczas Mszy Wieczery Pańskiej (2016), <https://wroclaw.gosc.pl/doc/3051908.Badz-zywa-monstrancja> [20.12.2024].
- Benedykt XVI Adhortacja apostolska *Sacramentum caritatis*, Rzym 2007, wyd. polskie https://www.vatican.va/content/benedict-xvi/pl/apost_exhortations/documents/hf_ben-xvi_exh_20070222_sacramentum-caritatis.html [20.08.2024].
- Benedykt XVI, Adhortacja apostolska *Verbum Domini*, Rzym 2010, wyd. polskie <https://sanctus.pl/index.php?grupa=89&podgrupa=484&doc=436> [17.12.2024].
- Buchta R., *Katechetyczne wtajemniczenie i mistagogia w świetle “Verbum Domini”*, „Studia Katechetyczne” 8 (2012), s. 113–135.

- Buchta R., *Mistagogia w polskiej refleksji i praktyce katechetyczno-duszpasterskiej po II Soborze Watykańskim*, Katowice 2017.
- Charytański J., *Z Dobrą Nowiną w szkole*, Warszawa 1991.
- Demitrów A., *Postawy eucharystyczne w świetle nauczania Jana Pawła II*, <https://www.scribd.com/document/540861113/Postawy-eucharystyczne> [20.12.2024].
- Gębalska-Berekets A., *Bez „zaliczania” modlitw, bez stresu i bez prezentów. Pierwsza Komunia Święta i rewolucja Baranków*, <https://pl.aleteia.org/2022/05/29/bez-zaliczania-modlitw-bez-stresu-i-bez-prezentow-pierwsza-komunia-sw-i-rewolucja-barankow> [20.12.2024].
- Hajduk R., *Mistagogia – chrześcijańska majeutyka*, „Forum Teologiczne” 12 (2011), s. 107–119.
- Hołubowicz R., *Eucharystia sakramentem jedności: prawne konsekwencje Magisterium Kościoła w świetle przepisów Kodeksu Kanonów Kościołów Wschodnich*, „Prawo Kanoniczne: Kwartalnik Prawno-Historyczny” 57 (2014), s. 79–102.
- Iwaniuk H., *Kierunki ciągłej formacji eucharystycznej w katechezie dzieci i młodzieży*, „Katecheta” 2 (2006), s. 3–11.
- Jan Paweł II, Adhortacja apostolska *Catechesi tradendae*, Rzym 1979, wyd. polskie https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/pl/apost_exhortations/documents/hf_jp-ii_exh_16101979_catechesi-tradendae.html [20.08.2024].
- Jan Paweł II, Encyklika *Ecclesia de Eucharistia*, Rzym 2003, wyd. polskie https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/pl/encyclicals/documents/hf_jp-ii_enc_20030417_ecclesia-de-euch.html [20.08.2024].
- Katechizm Kościoła katolickiego*, Rzym 1992, wyd. polskie Poznań 1994.
- Konferencja Episkopatu Polski, *Podstawa programowa katechezy Kościoła katolickiego w Polsce*, Częstochowa 2018.
- Konferencja Episkopatu Polski, *Wskazania dotyczące przygotowania dzieci do przyjęcia i przeżywania sakramentu pokuty i pojednania oraz Pierwszej Komunii Świętej*, <https://liturgia.wiara.pl/doc/6500984.Przygotowanie-dzieci-do-sakramentu-pokuty-i-Pierwszej-Komunii> [19.12.2024].
- Maciejewska K., *Eucharystia w katechezie inicjacyjnej*, Poznań 2009.
- Misiaszek K., *Mistagogia w katechezie*, https://opoka.org.pl/biblioteka/T/TA/TAK/km_mistagogia_wk.html [12.12.2024].
- Ozorowski E., *Wczoraj i dziś Eucharystii*. Kazanie wygłoszone w Sokółce 2 października 2011 r., nr 1, <https://liturgia.wiara.pl/doc/977258.Wczoraj-i-dzis-Eucharystii> [20.12.2024].
- Papieska Rada ds. Krzewienia Nowej Ewangelizacji, *Dyrektorium o katechizacji*, Rzym 2020, wyd. polskie Kielce 2020.
- Porosło K., *Mistagogia liturgiczna i nowa ewangelizacja*, „Roczniki Teologiczne” 8 (2021), s. 95–111.
- Proniewski A., M. Stankiewicz, *Eucharystia jako sakrament miłosierdzia według księdza Michała Sopočki*, „Studia Teologiczne” 26 (2008), s. 101–123.
- Rayzacher-Majewska A., *Aktualność refleksji katechetycznej ks. prof. Jana Charytańskiego*, „Studia Katechetyczne” 18 (2022), s. 27–42.

Walulik A., *Nauczanie, wychowanie czy inicjacja celem katechezy przygotowującej do sakramentów?*, „Studia Theologica Varsaviensia” 2 (2002), s. 117–137.

Zalewski Z., *Pobożność eucharystyczna, jej cechy i charakter*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 4 (1986), s. 305–316.

Żurek A., *Katechumen – chrześcijanin – wierny. Przygotowanie do chrztu i chrzest w Kościele starożytnym*, Tarnów 2017.

O autorze

Aneta Rayzacher-Majewska – dr hab. prof. ucz; wykładowca teologii w zakresie katechetyki, adiunkt w Katedrze Katechetyki Fundamentalnej i Materialnej na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, konsultor Komisji Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski, rzeczoznawca ds. oceny programów nauczania religii i podręczników katechetycznych, przewodnicząca Komisji Rewizyjnej Stowarzyszenia Katechetów Polskich, katechetka w przedszkolach, autorka materiałów katechetycznych.